

GEÇMİŞİN KIRIKLARI, BUGÜNÜN BİÇİMLERİ: USULCA AKLIMDA GEZİNER FURKAN ÖZTEKİN

ŞUBAT, 2025

||

Soyutlama üzerindeki arayışlara düşünceleriyle yön veren Alman sanat tarihçisi Wilhelm Worringer, insanın ilk yaratmış olduğu sanatın soyut olmasının nedenini, dış dünya olaylarının sürekli olarak değişmesi, gösterdiği belirsizlik ve ilkel budunlarda evren bilgisinin yetersizliği gibi nedenlerle ilişkilendirir.

2014 yılında, İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Bölümü'nde henüz yolun başındaki bir sanat öğrencisiyken, sevgili atölye hocam Murat Özdemir sayesinde Wilhelm Worringer'in Soyutlama ve Özdeşleyim (Abstraction and Empathy) kitabıyla tanıştım. Kütüphanede kitabı ödünç alabilmek için sıra beklerken, solgun ve hacimsiz kapağına uzun uzun baktığımı hatırlıyorum. Lise yıllarımdan beri soyut formlara duyduğum ilgi derindi fakat üniversiteye başladığımda yalnızca seçgilere güvenmenin yeterli olmayacağını, kavramsal olarak da kendimi beslemem gerektiğini fark etmiştim. Worringer'in, sanat tarihine uzun yıllar yön vermiş bu sansasyonel metni, tam da bu arayışın içinde karşına çıktı. Kitabın, İsmail Tunalı çevirisiyle Türkçeye kazandırılmış ama henüz pratiğinin başında bir sanat öğrencisi için fazlasıyla ağır diliyle b o ğ u ş t u ğ u m u unutamıyorum. Özellikle de "empati" gibi yalın bir kelime yerine neden "özdeşleyim" tercih edilmişti? Uzunca bir süre bu soruya takılıp kaldığımı hatırlıyorum. Gerçekten bir şeyi en yalın haliyle anlatmak mümkünken neden hep zor yolları tercih ederiz ki?

||

Özdeşleyim (einführung), süjenin estetik etkileşime girdiği bir objeye duygularını aktararak onunla bir olmasını, kendi iç hayatını o objede yaşaması ve böylece kendini onda kaybetmesini, bu şekilde bir dolaysız kavrayışı anlatır.

"tedbir*" sergisi vesilesiyle soyutlamanın benim için ne anlam ifade ettiği üzerine düşünürken, on yıl aradan sonra Worringer'in ince ama ağır kitabına yeniden dönmeye karar verdim. Geçmişte birkaç kez karıştırıp kapattığım ve bir daha asla yüzüne bakmadığım bu kitabın, bugün benim için ne anlam ifade ettiğini düşünmek heyecan verici. Aradan geçen on yıl, yalnızca zamanın değil, düşüncelerimin, bakış açımın ve pratiğimin de değiştiği bir dönemdi. Peki, bugün bu kitap bana ne söylüyor?

Sayfaları çevirirken, Worringer'in özdeşleyimi "dolaysız bir kavrayış" olarak ele alış dikkatimi çekti. Babamın okuduğu gazeteleri kesip biçerek başladığım soyut kolaj serüvenim de bu dolaysız kavrayışın bir parçası olabilir miydi? Kendimi zamanla bu soyut formların içinde kaybedecek miydim yoksa yeni bir yol mu bulacaktım? Sergi mekânına yayılan soyut formlara eşlik etmesini istediğim bu yazıyı kaleme alırken, bu sorular hâlâ zihnimde dönüp duruyor. Belki de bunca zaman sonra cevaplar hâlâ bende yok. Emin değilim.

||

Worringer'in var olan tüm sanat üsluplarını ve yüce sanat tarihini açıklamak için belirlediği soyutlama ve özdeşleyim kavramları, iki temel isteği, iki özel duyguyu, iki farklı psikolojik ihtiyacı ve bu iki ihtiyacın tatminini anlatır. Soyutlama ve özdeşleyim, aynı zamanda süjenin estetik tavrı içinde yer alır ve sanat istemini belirleyen iki ayrı nitelik olarak karşımıza çıkar.

Bu Soyutlama ve Özdeşleyim kitabı ve bu sergiyle kendi sanat pratiğimin evveliyatını gözden geçirme fırsatı yakaladım. İleriye doğru yürürken geriye bakmaya çalışmak, otobüste ters koltuğa oturmak gibi tuhaf bir his... Zaman akarken, anılar bulanıklaşıyor ama bazıları, üzerinden yıllar geçse de berraklığını garip bir şekilde koruyor. On yıllık bir zaman dilimini kapsayan bu geçmişe eşeleme eylemi, beni, katıldığım ilk sergiye ve o zamanlardaki hislere geri götürdü. 2015 baharında, SMAK Müzesi direktörü Philippe Van Cauteren küratörlüğünde "Arada olmak: her zaman - hiçbir zaman / In-between: always - never" teması ile gerçekleşen Akbank Günümüz Sanatçıları Ödülü Sergisi'ne katılmaya hak kazandığımı anı hatırlıyorum.

Henüz lisans eğitiminin başında, deneyimsiz bir sanatçı olarak bu 'prestijli' yarışmaya seçilmemi, atölyedeki arkadaşlarım şaşkınlıkla karşılamıştı. Bu durum birçok negatif sorgulamayı da beraberinde getirdi.

Aynı masada oturduğum insanlardan duyduklarım, içimde tarif edemediğim bir kırılmaya sebep olmuştu. 19 yaşındaki çocuksu heyecanım ile yaşadığım hayal kırıklığı iç içe geçmişti. Serginin kavramsal gerçevesini oluşturan arada olma hali, o günlerde benim için yalnızca bir tema değil, bizzat içinde savrulduğum bir gerçeklikti. Kültür sanat ortamının rekabetçi yapısını sert bir şekilde idrak ettiğim, genç sanatçı olarak kendimi maratonun ortasında gibi hissettiğim zor bir dönemdi. Zaman su gibi akıp geçiyor, kalp kırıklıkları günlük hayat telaşesi içinde silinip gidiyor. Zamanın iyileştirici gücünden hareketle belki de olması gereken, doğru olan budur diye içimden geçiriyorum.

||

Worringer, bir nesneyi keyifliğinden ve görünüşteki tesadüflüğünden kurtarma, onu soyut biçimlere yaklaştırarak ölümsüz kılma ve böylece görünüşler dünyasında sığınılacak bir huzur noktası bulmaya neden olduğunu ifade eder.

2015 yılında, Akbank Günümüz Sanatçıları Ödülü Sergisi'ne Kalanlar (Leftovers) isimli çalışmamla katılmıştım. Kalanlar, diğer çalışmalarımdan geriye kalan kâğıtları kullanarak soyut formların farklı hareketlerle birbiri takip ettiği, iç içe geçtiği çok parçalı bir kompozisyonu sahipleniyordu. O zamanlar farkında ol(a)masam da, bu çok parçalı kompozisyonu, hem sanatsal hem de kişisel anlamda bir kimlik bulma çabasıydı. Yıllar sonra tedbir* sergisini kurgularken, geriye dönüp Kalanlar üzerine yeniden düşünmeye başladım. Usulca Aklımda Gezinin adını verdiğim çok parçalı mekâna özgü yerleştirme de buradan temellendi diyebilirim. Aynı zamanda Worringer'in bir nesneyi soyut formlar üzerinden aktararak onu ölümsüz kılma/zamansızlaştırma fikri de bu süreçte benim için büyük önem teşkil etti. Bir zamanlar anlayamadığım, okumakta güçlük çektiğim bu kitap, yıllar sonra rehberle dönüştü.

||

Özdeşleyim sürecinde insan, duygusal durumu ile nesneler arasında içten bir ilgi kurar; coşkusunu, hüznünü, şefkatini bu nesnelere aktarır ve onları, gerçekte kişinin kendine ait olan bu nitelikler içinde kavrar. Söz gelimi dalgalı bir denizi coşkun, toprağı şefkatli, göğe uzanan ağaçları mağrur yapan insandır. Coşku, hüznün, şefkat, mağrurluk, bunlar hep insana ait duygulardır ancak özdeşleyim sürecinde kişi duygularını kendinde değil de, objede yaşar. Bu süreçte nesnelerle böyle duygusal bir özdeşlik ilgisi yaşanır.

Worringer, empati olarak karşılık bulan özdeşleyim kavramını "sanatçının mevcut sınırlarının ötesine geçerken ve kendi varoluşunu ararken yaptığı sorgulamaların keşiftiği yer" olarak tanımlıyor. Bugün (artık) kariyerinin başında olmayan bir görsel sanatçı olarak bu kimlik arayışını kendi queer varoluşum üzerinden düşünüyorum. Usulca Aklımda Gezinin serisini oluşturan kolajlarda, benim detay fotoğrafları ve ellerimle renklendirdiğim, kusurlu bir ten dokusunu andıran soyut imgeler var. Bunlar yalnızca biçimsel bir oyun değil; aksine, kendimle yüzleşmenin, kendime uyguladığım otosansürün ve görünürlüğümün sınırlarını yoklamanın şirsel bir yolu. Worringer, soyutlama duygusunu "tinsel uzay korkusu" olarak adlandırıyor. Ona göre bu korku, sınırsız, bağlamsız ve karmaşık bir dünyanın içinde yönünü kaybetmekten doğuyor. Aynı zamanda, soyutlama dürtüsünün içinde b u l u n d u ğ u m u z coğrafyanın iç içe huzursuzluklarıyla da bağlantılı olduğunu söylüyor. Ben de soyutlamayı, kendi varlığını görünmez kıldığım, bile isteye sansürlediğim, herkesten sakındığım bir yüzleşme biçimi olarak görüyorum.

Geçmiş usulca aklımda gezinmeye devam ediyordum; formlar değişiyor, kimi zaman birbiri takip ediyordum, kimi zaman uzaklaşıyor. Dokular iç içe geçiyor, renkler solup yeniden belirliyor. Hafızanın derinliklerinde iz bırakan imgeler gibi, soyut formlar da zamana karşı direniyor. Yıllar önce zorlanarak okuduğum Worringer metni, bugün işlerime sızan katmanlı bir iç sese dönüşüyor. Her şey dönüşürken, bazı hisler ısrarla sabit kalıyor. Geçmişe uzanırken, bazı izlerin kaybolmadığını, yalnızca form değiştirildiğini fark ediyordum. Belki de soyutlama, yalnızca dış dünyanın karmaşasına verilen bir tepki değil, kendi iç sesimizi duyabilmenin, gerektiğinde de saklanabilmenin meşakkatli bir yoludur kim bilir?

* Bu metin, 7 Mart - 4 Nisan tarihleri arasında Ozan Ünlüoğlu küratörlüğünde Kiraathane İstanbul Edebiyat Evi'nde gerçekleşen "tedbir" sergisi için kaleme alınmıştır.

Alıntılar

*Wilhelm Worringer, Soyutlama ve Özdeşleyim (çev. Prof. Dr. Ismail Tunalı), Remzi Kitabevi, 1985

*Gamze Aydemir, Wilhelm Worringer'in Soyutlama (Abstraktion) ve Özdeşleyim (Einführung) Teorisine Bir İnceleme, 2015